

Kumanlar we İkinci Bulgar döwleti

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Kumanlar we İkinci Bulgar döwleti KUMANLAR VE İKİNCİ BULGAR DEVLETİ (1187-1370)

İkinci Bulgar Devleti'nin 1187 tarihinde kurulduğu ve 1396 senesinde de yıkıldığı kabul edilmektedir. 1018 yılında I. Bulgar Devleti'ne son veren Bizans hakimiyetinin Bulgaristan topraklarındaki egemenliği 169 yıl sürmüş ve 1185'deki Petro ve Asen kardeşlerin isyanı ile son bulmuştur.[1] II. Bulgar Devleti'nin kurulduğu bölge, I. Bulgar Devleti'nde olduğu gibi yine Tuna nehri ile Balkan Dağları arasındaki bölgedir. Devlet'in başkenti ise Tırnova'ya (bugün Veliko Tırnova) nakledilmiştir. Tırnova şehri, II. Bulgar Krallığı'nın başkenti olma statüsünü Bulgaristan'ın Osmanlı hakimiyetine girdiği tarihe kadar korumuş, ancak onun yanı sıra Vidin şehri Vidin Despotluğu'nun ve Varna da Dobruca Despotluğu'nun merkezleri olarak önem kazanmışlardır.

Bu yazımızda II. Bulgar Devleti'nin siyasi tarihinin olaylarını özetleyerek Türk dünyası ile münasebetlerini gösterme ve Kuman, Uz Türkleri, Tatarlar, Selçuklu Türkleri ve Osmanlı Türkleri gibi Türk kavimlerinin bu devletle olan ilişkilerini ortaya koyma amacındayız. Özellikle Kumanların II. Bulgar Devleti'nin kuruluşunda oynadıkları rol, XIII. yüzyılın sonunda Tatarların Bulgar Devleti'nin siyasi işlerine müdahaleleri, köken itibarıyla Türk kavmi olan Uzlara veya Selçuklu Türklerine dayanan Gagavuzların kurdukları Dobruca Despotluğu'ndan bahsedeceğiz.

Öncelikle II. Bulgar Devleti'nin kuruluşu ile neticelenen Petro ve Asen kardeşlerin isyanından önce Bulgarlarla meskun bölgelerde Bizans hakimiyetinden kurtulma çabalarının görüldüğünü söyleyebiliriz. Bu çabalar bazen dışarıdan gelen Sırp ya da Peçenek desteği sonucunda gösterilmiştir. Bunlardan

biri, I. Bulgar Devleti'nin son çarı Samuel'in torunu Petro Delyan tarafından 1040'da başlatılan isyandır.[2] İsyanın görünen sebebi, İmparator Mihail'in (1034-1041) yardımcısı olan Ioannes Orfanotrofus'un emri ile II. Basileos (976-1025) zamanında Bulgarlara tanınan vergileri "aynı ile ödenme" imtiyazının kaldırılması ve Bulgaristan'ın Bizans vergi sistemine dahil edilmesidir. İsyanın asıl sebebi ise, boyarların, Bulgaristan'ı yeniden ihya etme düşüncesidir. İsyan kısa sürede büyümüş, Niş, Üsküp, Draç ve Serdika (Sofya) ele geçirilmiş ve Petro Delyan, Belgrat'ta Bulgar çarı ilan edilmiştir. Ancak isyanın liderleri arasında birliğin olmaması, isyanın kısa sürede (1041) Bizanslılar tarafından bastırılmasına yol açmıştır.[3]

1072 yılında tekrar vergilerin artırılması sebebi ile asil bir Bulgar ailesinden gelen Georgi Voyteh'in önderliğinde Sırpların da katılımıyla[4] Üsküp merkez olmak üzere yeni bir isyan çıkmıştır. Ancak bu isyan, Petro Delyan'ın isyanından daha küçük boyutta olup Bulgar aristokrasisi arasındaki anlaşmazlıklar dolayısıyla amacına ulaşamamış ve çıkışından bir süre sonra bastırılmıştır. Batıda bulunan Bulgar topraklarında çıkan bu iki isyanın başarısızlığı Bizans hakimiyetinden kurtulma çabalarının merkezinin doğuya taşınmasına sebep olmuştur.[5] 1078-1080 yılları civarında Bizans'ın Paristrion temasında[6] Peçeneklerin[7] desteklediği bir Bulgar isyanı daha çıkmış, ancak bu isyan da kısa sürede bastırılmıştır.[8]

Daha sonra Bulgar topraklarında birkaç küçük isyan daha görülmüş ve Bogomillik hareketi yaygınlık kazanmış ise de, 1185 yılına kadar Bizans'ı rahatsız edecek geniş çapta bir hareketin olmadığı anlaşılmaktadır.

XI. yüzyılın sonuna doğru toprak sahibi askeri aristokrasi köylü sınıfının aleyhine büyümüş, gittikçe Bizans ordusunda ücretli askerlerin sayısı artmış, sürekli yapılan savaşlar gittikçe vergilerin artırılmasına sebep olmuştur. Ayrıca Venedik ve Ceneviz İtalyan şehir devletlerine imtiyazların verilmesi Bizans'ı ekonomik açıdan bu devletlere bağımlı kılmıştır.[9]

I. Andronikos Komemnos (1183-1185)[10] Dönemi'nde Sırp Despotu Stefan Nemanıç'ın (1167-1196) bağımsızlığını ilan etmesi, Macarların Bizans'a saldırı düzenlemeleri, Normanların Selanik'i ele geçirmeleri ve İstanbul'a doğru yürümeleri gibi siyasi olaylar imparatorluğu siyasi buhrana sürüklemiştir.[11] Neticede İ. Andronikos tahtından olmuş ve yerine II. İsaakios Angelos (1185-1195)[12] geçmiştir.

Bizans'ın içerisinde sosyal ve ekonomik değişiklikler, imparatorluğun Balkan eyaletlerinde de etkisini göstermiştir. 1185 yılında İmparator II. İsaakios Angelos'un (1185-1195), Macar kralının kızı ile evliliği dolayısıyla vergilerin artırılması ve özellikle Hemus (Paristrion) Bulgarlarının bu vergileri ağır bir biçimde ödemek zorunda bırakılması ile Bizans'ın bu eyaletinde isyan için gerekli ortam hazırlanmıştır. Ayrıca Petro ve Asen kardeşlerin pronia isteklerinin Bizans imparatoru tarafından karşılanmaması, isyanı hazırlayan bir başka sebeptir. İsyana dair bilgiyi, Bizans tarihçisi Niketas Choniates'den almaktayız. O, şöyle demektedir:

"İmparator (II. İsaakios Angelos) yabancı bir ırktan eş almak istedi, çünkü daha önce evli olduğu kadın ölmüştü. Ve böylece o, elçiler göndererek Macar Kralı Bela (III. Bela) ile anlaşarak on yaşındaki kızını eş olarak aldı. Ancak ufak hesaplarından dolayı devlet parası ile düğün masraflarını karşılamak istemediği için o, bu masrafları karşılıksız özel mülk (sahiplerinden) toplamaya başladı ve cimriliğinden dolayı Anhialo (Ahyolu) ve civarındaki şehirleri vergilendirdiği zaman ansızın Hemus Dağı'ndaki (Balkan Dağı'ndaki) daha önce Mizyalı (Bulgarları), şimdi Ulah denilen barabarları, Romalılara (Bizanslılara) karşı silahlandırdı. Ulaşılmaz bölgelerine ve sarp yamaçlar üzerinde bulunan çok sayıdaki kalelerine güvenerek onlar (barbarlar) Romalılara karşı kibirli gözüküyorlardı ve o anda şahsi hayvanlarına el konulması bahanesi ile açıkça isyana kalkıştılar. Bu kötülüğün elebaşları ve halkın teşvikçisi Petro ve Asen kardeşlerdir. Sebepsiz yere isyan çıkartmak istemedikleri için İpsala'da

çadır kuran imparatorun nezdine ulaştılar ve orduya Romalılarla birlikte kabul edilmelerini ve imparatorluk emri ile Hemus'da bulunan bir küçük köyün kendilerine verilmesini istediler. Ancak tanrının iradesi daha güçlü olduğu için isteğini elde edemediler. O zaman kendilerine dikkat çevrilmediğini ve eve döndükten sonra isyan çıkartacaklarını hararetle söyleyerek istediklerinde ısrar ettiler. İki kardeş arasında özellikle Asen daha cesur ve kaba imiş. Asen'e küstahlığından dolayı hakaret edilmiş ve sevastokrator Ioannes'in emri ile yüzüne tokat atılmıştır. Ve böylece hiçbir şey elde edemeden ve son derece kırgın olarak onlar (Petro ve Asen) geri döndüler. Ancak hiçbir nutuk bu şerefsizlerin ve dinsizlerin Romalılara karşı neler yaptıklarını ifade edemez...."[13]

Görüldüğü gibi Choniates, Bulgarları Mizyalı ya da Vlah olarak zikrediyor. Onun ve dönemin batı kaynakları olan Ansbert,[14] Robert de Clari[15] ve Geoffroy Villehardouin'in[16] eserlerinden alınan bilgi doğrultusunda Petro ve Asen'in etnik kökeni ve onların kurduğu II. Bulgar Devleti'nin etnik karakteri konusu, Bulgar ve Romen tarihçilerinin tartışmalı yazılarına yol açmıştır. Bulgar bilim adamları kardeşlerin "Bulgar-Kuman" asıllı olduğunu ve kurdukları devletin de "Bulgar karakteri" taşıdığını, Romen bilim adamları da bunların "Vlah" olduğunu, devletin de bir "Vlah Devleti" olduğunu iddia etmişlerdir.[17]

Bulgar tarihçisi Zlatarsky, Asen ve Petro kardeşlerin asil bir Kuman-Bulgar ailesinden geldiğini söylemektedir.[18] Asen'in ismi Türkçe sağlıklı, sıhhatli ve sağlam anlamına gelen esen[19] kelimesi ile ve yine bu kişinin belgun[20] lakabı Türkçe bilgin kelimesi ile açıklanmaktadır. Asen'in isminin ve lakabının Türkçeyle açıklanması onların Kuman asıllı olabileceğini bize göstermektedir, ancak bizim vurgulamak istediğimiz esas nokta onların II. Bulgar Devleti'ni kurma çalışmalarında sürekli olarak Kuman desteğini ve Bizans'a karşı Kuman ittifakını aramalarıdır.[21] Ayrıca II. Bulgar Devleti, tamamiyle Türk-Kuman ya da Vlah karakteri taşımasa

da, Kumanların ve Vlahların da bu devlet içerisinde nüfus itibarıyla yer aldığını belirtmenin yanı sıra Kumanların siyasi rolünün de önemini vurgulamak gerekir.

Petro ve Asen'in ayaklanması ile ilgili olaylar devamında şöyle gelişmektedir: Kardeşler 1186 yılında I. Bulgar Devleti'nin başkenti olan Preslav'a doğru ilerlemişler, ancak şehri ele geçiremeyince asiler, Doğu Balkan Dağı'nı aşarak Trakya'ya geçmişlerdir. İsakios Angelos hemen Bulgarlar üzerine yürümüş ve onları bozguna uğratmayı başarmıştır. Bazı boyarlar Bizanslılara teslim olurken, isyanın elebaşları Kumanların yanlarına sığınmışlardır. İmparator II. İsakios Angelos ise isyanı bastırdığı fikrine kapılarak İstanbul'a geri dönmüştür. 1186 yılında Petro ve Asen kardeşler, Kumanların desteğini alarak Kuzey Bulgaristan'daki (Bizans'ın Paristrion teması) Bizans hakimiyetine son vermişlerdir.

Petro ve Asen kardeşler, Tırnova merkez olmak üzere 1187 yılında Paristrion temasında hakimiyetlerini kurduktan sonra Bizans'la mücadeleyi sürdürerek Trakya'ya saldırmışlardır. Nihayet 1187 yılının Mayıs ayında Bizans ile Bulgarlar arasında barış imzalanmış, Petro ve Asen'in kardeşi Kaloyan ise bu barışın teminatı olarak İstanbul'a rehine olarak gönderilmiştir. Bu anlaşma ile Bizans İmparatorluğu tarihinde II. Bulgar Devleti olarak bilinen devletin kuruluşunu resmen tanımıştır.[22] Böylece Bizans, Balkan Sıradağları ile Tuna arasındaki araziye Bulgarlara bırakıyordu ve Bulgar Devleti yeniden kurulmuş ve Asen ya da I. İvan Asen (1187-1196),[23] Tırnova'da kurulan başpiskoposluğun yeni başpiskoposunun elinden Demetrios Kilisesi'nde çarlık tacını giymiştir.[24] Çar I. İvan Asen ile, II. Bulgar Devleti tarihinde önemli rol oynamış ve Bulgar tahtına 14 çar veren Asenler sülalesi kurulmuştur.[25] Asen'in hükümdarlığı döneminde yapılan barış anlaşmasına rağmen Bizans ile ilişkiler gergin olmaya devam etmiştir. İki devlet arasında başlayan savaşta Bulgarlar başarılı olmuş ve Sofya bölgesini ele geçirmişlerdir.

1196 yılında Asen, İvanko adında bir boyarın başını çektiği hoşnutsuz boyarlar grubu tarafından öldürüldü. Petro askerleri ile birlikte, İvanko ve adamlarını Tırnova'da kuşattı.

Bizans'tan yardım alamayan İvanko, İstanbul'a kaçmak zorunda kaldı. Bulgar tahtına Asen'in kardeşi Petro (1196-1197) geçti. Bir yıl sonra Petro da boyarların tertip ettiği bir suikasta kurban gitti.[26] İki kardeşin ölümü üzerine Bulgar tahtına küçük kardeşleri Kaloyan (1197-1207) geçmiştir. Kaloyan Dönemi'nde II. Bulgar Devleti doğuda Varna'nın ele geçirilmesi ile Karadeniz sahiline ulaşmış, güneyde de Trakya'nın ve Makedonya'nın büyük bir kısmını sınırlarına katmıştır. Kaloyan, bu toprakları müttefiki olduğu Kumanlar sayesinde ele geçirmiştir.[27] Görülüyor ki, sadece Petro ve Asen değil, onların kardeşi Kaloyan da Kumanlarla işbirliği yapmış ve Bizans'a karşı onların yardımına başvurmuştur.

Sınırları genişletmekle birlikte Kaloyan'ın amacı, II. Bulgar Devleti'nin hukuki temellerini sağlamaktır. Bu açıdan Kaloyan'ın Papa III. İnnocentius ile yazışması son derece önemlidir. Henüz 1199 yılında Papa İnnocentius, Kaloyan ile irtibata geçmiş ve Bulgar kilisesinin Roma'ya bağlanmasını önermiştir. 1200 yılına kadar Kaloyan, Bizans ile ilişkilerini düzeltmeye ve Bulgar Ortodoks kilisesinin hukuki temelini sağlayacağına inandığı için bu teklife cevap vermeyi geciktirmiştir. 1202-1204 yılında IV. Haçlı Seferi dolayısıyla Balkanlar'daki gerginlik, Macarlarla yaşanan toprak tartışmaları Kaloyan'ı papanın teklifini kabul etmeye ve III. Aleksios'un (1195-1203) geç kalmış önerisini ret etmeye zorlamıştır.[28]

Bu vesileyle Tırnova ve Roma arasında bir dizi elçilik heyetleri gidip gelmiş ve yazışmalar yapılmıştır. Bulgar çarı, kendisini papaya yazdığı mektuplarda "Bulgaristan ve Vlahya imparatoru" olarak adlandırmıştır.[29] Papa ise Kaloyan'a krallık tacını ve başpiskopos Vasilii'e de patrik unvanını teklif etmekteydi. 7 Kasım 1204'de papanın Tırnova'ya gönderdiği Kardinal Leon, Vasilii'i Bulgar priması olarak takdis etti ve ertesi gün Kaloyan'a krallık tacı giydirdi.[30] Papaya yazdığı mektuplarda kendisini "eski çarların yani Simeon, Petro ve Samuel'in halefi" olarak tanıtan Kaloyan, I. Bulgar Devleti ile II. Bulgar Devleti arasındaki sürekliliği göstermeyi amaçlamıştır. Papa III. İnnocentius da bu

sürekliliği kabul ederek Macaristan ile olan anlaşmazlıkta Bulgarların tarafını tutmuştur. 1204 yılında Bizans, IV. Haçlı Seferi neticesinde yıkılmıştır. Yerine kurulan Latin İmparatorluğu'nun hükümdarı I. Baudouin, Bulgarların dostluk teklifini ret etmiş ve Bulgaristan'ın Doğu İmparatorluğu'nun bir parçası olduğunu iddia etmiştir. Haçlılar harekete geçerek Bulgarlarla meskun bölgeleri ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine Kumanların ve Türkmenlerin desteğini alan Kaloyan,[31] Latin İmparatorluğu'na karşı harekete geçmiş ve 14 Nisan 1205'de Bulgarlardan ve Kumlardan oluşan Bulgar ordusu Latinleri bozguna uğratmıştır. Latin imparatorunun kendisi ise tutsak alınarak[32] başkent Tırnova'ya gönderilmiş ve bugün hâlâ Baudouin Kulesi olarak bilinen kulede ölmüştür. Bulgarlar ve Kumanlar, Trakya'da çok sayıda kale ve şehri tahrip etmiş, burada oturan halkı ise Tuna civarına sürgün etmişlerdir. Bundan dolayı 1014'de Basileos'un Bulgaroktonos lakabını alması gibi, Kaloyan da 1205 yılında bu olaydan sonra Romeoktonos olarak adlandırılmıştır.[33]

Baudouin'in yerine Latin İmparatorluğu'nun başına geçen İmparator Henri, Kaloyan'ın İmparatorluğ'a verdiği zararları, Papa İnnocentius'a yazdığı mektuplarda anlatmıştır. Henri, papaya Devleti'nin durumunun çok güç olduğu ve yaşadıkları ile günahlarını ödediklerini yazmaktadır. Henri, Latin ordusunun bozguna uğratılmasını şövalyelerin dikkatsizliği ile açıklamakta, ancak Bulgar çarının askeri kabiliyetini de vurgulamaktadır.[34] 1207 yılında Kaloyan, stratejik bakımından Bulgaristan için önem taşıyan Selanik'i almak istedi ise de, kuşatma anında öldürülmüştür. Kaloyan'ın ölümü henüz yeterince güçlü olmayan Bulgar Devleti'ni taht kavgası ile karşı karşıya bırakmıştır. Kaloyan varis bırakmadığından dolayı Bulgar tahtı I. İvan Asen'in ilk oğlu II. İvan Asen'e düşmekteydi. Ancak Kaloyan'ın ölümünde parmağı olduğu sanılan kızkardeşinin oğlu Boril (1207-1218) tahtı ele geçirerek, dul kalan Kuman asıllı Bulgar çariçesi[35] ile evlenmiştir. Bu durum Boril'in kardeşi Srez'in tepkisine yol açmıştır. Bunun üzerine Srez, Vardar bölgesindeki topraklarda bağımsızlığını ilan etmiştir. Boril ve Srez'in kuzeni Slav ise Rodop

bölgesinin hakimi olmuştur.

Boril, hükümdarlığının ilk yıllarında selefinin izlediği aktif siyaseti izlemeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. 31 Temmuz 1208 tarihinde Filibe yakınında Latin imparatoru Henri ile yaptığı savaşta yenilince, İznik imparatoru Theodoros Laskaris'den yardım istemiştir. Ancak yine başarı elde edememiştir.

Boril, devletin iç meseleleriyle ilgilenererek artan Bogomillik hareketine karşı 1211'de Tırnova'da kilise meclisini toplamıştır. Bu esnada Devlet'in kuzeybatı bölgelerinde boyarlar ayaklanmıştı. Boril, bu ayaklanmayı bastırmak üzere Macar Devleti'nin yardımını istemiş ve bu yardım karşılığında Belgrat ve Braničevo civarındaki topraklarını Macarlara teslim etmek zorunda kalmıştır. Boril daha sonra Latin İmparatorluğu ile ittifak kurma yoluna gitmiş ve Sırbistan ile savaş yapmıştır. Fakat bu girişimlerinde de başarılı olamamıştır.[36] Böylece 1218 yılında I. İvan Asen'in oğlu II. İvan Asen (1218-1241) Boril'den kaçarak önce Kumanlara sığınıp daha sonra geçmiş olduğu Rusya topraklarından dönerek Tırnova'yı kuşatmış ve boyarların yardımı ile Boril'i tahttan indirerek yerine kendisi geçmiştir.

II. İvan Asen'in tahta geçtiği sırada II. Bulgar Devleti parçalanmıştır. Bulgar topraklarının büyük bir kısmı Epir Despotluğu ile Macarların eline geçmiştir. II. İvan Asen'in kuzeni Slav ise Melnik kasabası merkez olmak üzere bağımsız olarak Rodop bölgesinde hüküm sürmeye devam ediyordu. Bu arada Epir Despotluğu ve Sırp Devleti gibi iki yeni güç Balkan Yarımadasında yükselmeye başlamıştı.

XII. yüzyılın sonuna kadar Sırp tarihinde Sırpları birleştirme çabaları ya başarısız ya da kısa süreli olmuşlardı. Aslında zaman zaman kurulan Sırp devletleri her zaman bir gücün (Bulgar, Bizans ya da Macar) himayesinde bulunmuşlardır. Nihayet, Stefan Nemanich, III. Haçlı Seferi'nin (1189-1192)[37] ve Bulgaristan'ın etkilerinden faydalanarak yabancı hakimiyete son vermeyi başarmıştır. Onun halefi ise Latin İmparatorluğu'nun kurulması ile kurulan Sırp Devletini sağlamlaştırmaya muvaffak olmuştu.

Sırpların Boril'e karşı kardeşi Srez'i kullanma çabaları başarısız olmuş, ancak Bulgaristan'ın taht mücadelesinde zayıf düşmesi Sırp Devleti'nin güçlenmesine imkan vermiştir.[38] Bu tarihte Balkanlar'da yükselen bir diğer güç, Epir Despotluğu'dur.[39] Epir Despotu I. Mihail'in (1204-1215) halefi I. Theodoros Angelos (1215-1224), bütün Makedonya'yı ele geçirmiş, Selanik'i zaptederek burada kendini imparator ilan etmiştir.

Epir Despotu Theodoros, kendisinin Bizans'ın canlandırıcısı olarak tayin edildiğine inanıyor ve kendini onun mustakbel imparatoru olarak görüyordu. Ancak aynı misyonun kendine verildiği inancını yeni İznik İmparatoru İonnes Vatatzes de taşıyordu. Böylece iki hükümdar arasında Latin İmparatorluğu'nun veraseti ve Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurma düşüncesi konusunda tartışma çıkmıştır.

Bu yüzden Theodoros Angelos, rakibine karşı Bulgarların desteğini sağlamak amacıyla II. İvan Asen'le anlaşma yaptı. II. İvan Asen ise, Epirli ve İznikliler arasındaki mücadele sürerken II. Bulgar Devleti'ni kuvvetlendirme çabası içerisine girdi.[40] O, doğuya düzenlediği başarısız Haçlı seferinden dönen Macar Kralı II. Andre'nin topraklarından geçişine, Braniçevo ve Belgrat bölgelerinin tekrar Bulgarlara verilmesi şartıyla müsaade etti. Macar kralı II. İvan Asen'in isteğini kabul etti ve böylece iki devlet arasında barış sağlanmış oldu. İvan Asen, kısa sürede Doğu Trakya ve Orta ve Yukarı Meriç mecrası civarındaki bölgeyi de ele geçirmeye başardı, Filibe'yi Bulgar topraklarına katarak sınırlarını genişletti.

Bu arada Latin İmparatorluğu ile Bulgar Çarı arasında yapılan anlaşma Bulgarların, Theodoros Angelos ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Theodoros'un Bizans İmparatorluğu'nu ihya etme düşüncesi, II. İvan Asen'i yolundan kaldırmaktan geçiyordu. Bu yüzden Theodoros Angelos, 1230 yılında Bulgaristan'a saldırmış, ancak Klokotnitsa (Semihçe)[41] yakınında 22 Mart 1230'da Bulgar Çarı tarafından bozguna uğratılmıştır. Theodoros'un kendisi ve çok sayıda asker esir düşmüştü. Bu savaştan sonra Epir Despotluğu'nun toprakları Bulgar Devletinin sınırları içerisine alınmıştır.[42] Bu savaşa dair

bilgileri, II. İvan Asen'in Klokotnitsa'da kazanılan zafer adına Tırnova'da yaptırdığı "Kırk Martyr" (Sv. Çetirideset Mıçenitsi) kilisesinde bulunan kitabeden almaktayız.

Kitabede şu ifadeler geçmektedir: "1230 yılında, ben İvan Asen, Tanrı adına inançlı çar ve Bulgarların hükümdarı ve ihtiyar Çar İvan Asen (I. Asen) oğlu, Kırk Martyr -ki bunların yardımı ile hükümdarlığımın on ikinci yılında Romanya (Epir Despoluğu) ile savaşa çıktım ve Grek ordusunu yendim, Theodoros Komnenos ile birlikte bütün boyarları esir aldım-adına temelinden inşa ettirdim ve (şerefli) mabedi yaptırdım. Ve Edirne'den Draç'a kadar bütün Grek, daha sonra Arnavutluk ve Sırp topraklarını aldım. Çarigrad (İstanbul) kalelerinde Franklar hüküm sürüyordu, ancak onlar da Çarlığımın sağ koluna boyun eğiyordu, çünkü benden başka çarları yoktu ve Tanrı böyle buyurduğu için, ki onsuz hiçbir şey olmuyor, benim sayemde ayakta duruyorlardı. Tanrının adı asırlarca yüce olsun, amin." [43]

Klokotnitsa savaşından sonra Bulgar Devleti, Karadeniz, Ege ve Adriyatik Denizi olmak üzere üç denize uzanmış, Belgrat'tan Tuna'nın döküldüğü yere kadar bütün topraklar Bulgarların olmuştur. Böylece II. Bulgar Devleti, I. Bulgar Devleti'nin Simeon Devri'nde ulaşmış olduğu sınırlara ulaşmış ve bu tarihte Balkanlar'da Bulgar çarına karşı gelebilecek bir güç kalmamıştı. Tıpkı Simeon gibi II. İvan Asen de "Bulgarların ve Greklerin Çarı" unvanını almıştır. [44]

Sınırların genişlemesi dışında II. Asen, Bulgar Devleti'nin iç organizasyonu ile de ilgilenmiş, ekonomik ve kültürel açıdan devleti güçlendirme çabaları göstermiştir. II. İvan Asen Dönemi'nde Bulgar Devleti'nin başkenti büyük siyasi, dini ve kültürel bir merkez olmuştur. Başkent ile birlikte Boruy (Eski Zağra), Vidin ve Sredets (Sofya) gibi şehirler de önem kazanmışlardır. Sınırların genişlemesi ile ticari ilişkiler de artmıştır. 1235 yılında Bulgar patrikliğinin yeniden kuruluşu sağlanmıştır.

Ayrıca kilise ve manastır inşasına oldukça önem verilmiştir. Dolayısıyla II. İvan Asen, Simeon'un I. Bulgar Devleti'ne yaşattığı "Altın Devri", II. Bulgar Devleti'ne yaşattır.

II. İvan Asen'in ölümü (1241) ile Bulgaristan, Balkanlar'daki hakim durumunu yitirmeye başlamıştır. II. Asen'in yerine Bulgar tahtına henüz yedi yaşında olan I. Kaliman Asen (1241-1246) çıkarılmıştır. I. Kaliman Asen adına idareyi üstlenen niyabet heyeti, II. İvan Asen'in politikasını sürdürmeye çalışmıştır. İlk aşamada Bulgar Devleti'nin bütün komşuları ile dostane ilişkiler yeniden kurulmuş, İznik İmparatoru III. İonnes Vatatzes (1222-1254) ile ittifak yenilenmiş, Latin İmparatorluğu ile iki yıllık barış imzalanmıştır. Epir despotu, Macarlar ve Sırplarla olan dostane ilişkiler sürdürülmüştür. Ancak bu dönemde Bulgarlar Altınordu Hanlığı[45] tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır.

1240 yılında gücünün zirvesine ulaşan Atlınordu Hanlığı, Polonya, Macaristan ve Dalmaçya'ya kadar sefer düzenlemiştir. 1241'de bu seferden dönen Batu Han'ın orduları Bulgaristan'ı istila etmiş,[46] Silistre, Kili gibi şehirler Altınordu Hanlığı'nın eline geçmiş, Tırnova yakınında büyük savaşlar yapılmıştır. Bu istila sonucunda Bulgaristan, Altınordu Hanlığı'na yıllık haraç ödemek zorunda kalmıştır. Bundan böyle XIII. yüzyılın altmışlı ve yetmişli yıllarında Bulgar topraklarında sürekli Altınordu Hanlığı'nın saldırılarına maruz kalmıştır.[47] Ayrıca II. İvan Asen Dönemi'nde Bulgar Devleti'ne tâbi olan Sırp Devleti bağımsızlığını ilan etmiştir.

1246 yılında I. Kaliman Asen öldürülmüş, yerine yine reşit olmayan II. Mihail Asen (1246-1256) çıkarılmıştır. Tırnova'daki kararsız durumdan faydalanan İznik İmparatoru İoannes Vatatzes, Makedonya'nın Rodop bölgesinde bazı yerleri almıştır. Hatta Bulgarlar, III. İoannes ile ittifak kurmak ve Doğu Trakya'da İznik imparatoru adına Latinlerle savaşmak durumunda kalmışlardır.

Bu arada Macaristan, Bulgar Devleti'nin kuzeybatı bölgeleri üzerinde hak iddia etmeye başlamıştı. Macaristan ile yapılan savaşlar sonucunda Belgrat ve Braniçevo bölgelerinin kaybedilmesi ile Bulgaristan'da niyabet heyeti, Dubrovnik Cumhuriyeti ile ittifak kurmuş ve Sırbistan'a savaş açmıştır.

Her ne kadar III. İoannes Vatatzes'in ölümü üzerine Bulgarlar, Makedonya ve Trakya'da kaybedilen toprakları geri almışlar ise de, 1256 yılında yapılan Ergene barışı ile İznik İmparatorluğu, Makedonya ve Rodoplar'daki toprakları tekrar ele geçirmiştir.

II. Mihail Asen, kuzeni II. Kaloman tarafından 1256 yılında öldürülmüştür. Tahta geçen II. Kaloman'ın hükümdarlığı bir yıl sürmüş olup suikasta kurban gitmiş ve yerine Konstantin Tih-Asen (1257-1277) Bulgar çarı olmuştur.

Hükümdarlığının ilk yıllarında Konstantin Tih, tahtın müddeisi olan boyar Miço ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Nihayet Miço, 1263 yılında Bizans'a Mezemvria ve bazı Karadeniz kalelerini teslim ederek sığınmıştır. 1265 yılının başında Tatar ordularının yardımı ile Çar Konstantin, Bizans'ın Trakya'daki topraklarına saldırmıştır. VIII. Mihail Paleologos kendisini bu saldırı sırasında esaretten zor kurtarmıştır. Çar Konstantin Tih Dönemi'nde Bulgarlar, Anadolu Selçuklu Türklerini yakından tanıma imkanı bulmuş, 1264-65 yılında Bizans İmparatoru tarafından tutsak edilmiş olan İzzettin Keykavus'un yardımına giden Altınordu Hanı Berke'yi (1257-1266)[48] desteklemişlerdir.[49]

1060 yılında bir Türk kavmi olan Uzlar (Tork) Rus baskısı neticesinde Tuna'yı geçerek[50] Peçeneklerin, İlk Bulgarların kalıntılarından ve Kumanların da bulunduğu Dobruca bölgesine yerleşmişlerdir.[51] 1261 yılında VIII. Mihail Paleologos, Moğolların önünden kaçan Selçuklu Sultanı İzzetin Keykavus'un ve maiyyetindekilerin Dobruca'ya yerleşmelerine müsaade etmiştir.[52] Dobruca'ya gelen İzzetin Keykavus, buradaki halkı 1263 yılında (Hristiyanlaşmış Peçenek, Uz ve Kuman) idaresi altına alarak yeni bir devlet kurmuştur. Bu devletin amacı, Bizans sınırını yabancı saldırılara karşı korumak ve Tırnova'daki Bulgar Çarı Konstantin Tih'in emellerine olmaktı.[53] İzzetin Keykavus'a Sarı Saltuk ile birlikte gelen 30-40 Türkmen obası da katılmış ve Bizans tarafından Dobruca'ya yerleştirilmiştir. 1265'de İzzetin Keykavus'un Bizans esaretinden Berke Han tarafından kurtarılıp Altınordu Hanlığı'na götürülmüştür. Muhtemelen Dobruca'da bulunan bazı

Selçuklu Türkmenleri de kendisine katılmıştır. 1280 yılına doğru Sarı Saltuk'la birlikte bunların bir kısmı Dobruca'ya geri dönmüş ve 1304 yılında Sarı Saltuk'un ölümü ile Anadolu'ya göç edenler olduysa da, bölgede kalanlar dinlerini unutarak Hristiyanlaşmışlardır.[54] Bugün Gagavuz olarak bilinen Hristiyan Türklerinin etnik köken itibariyle Selçuklu Türklerinin Dobruca'da karşılaştıkları diğer Türk kavimleri (Uz, Kuman, Peçenek ve İlk Bulgarlarla) ile karışmaları neticesinde ortaya çıkmışlardır.[55]

XIII. yüzyılın altmışlı yıllarında Bulgaristan ile Macaristan arasındaki ilişkiler son derece gerginleşmiştir. İki devlet arasında Sırp Despotu Yakov Svetoslav'ın toprakları bulunuyordu. Yakov, iki devlete olan yakınlığından faydalanarak bazen Macarların, bazen de Bulgarların tarafını tuttu. Konstantin, VIII. Mihail'in yeğeni ile evlendiği takdirde Mesemvria ve Karadeniz kalelerini kendisine iade edeceği sözü üzerine Bizans imparatorunun yeğeni Maria ile evlenmiştir. Bunun üzerine Despot Yakov Svetoslav, eski hükümdarlık hanedanı (Asenler) ile akrabalığı olduğunu iddia ederek Bulgar çarı olarak davranmaya başlamıştır.

Bu arada Konstantin'in hastalanması üzerine devletin idaresini karısı Çariçe Maria üstlenmiş ve Yakov Svetoslav'ı yönetimden uzak tutmaya çabalamıştır. VIII. Mihail ise, Altınordu Hanlığı ile ittifak kurarak Bulgaristan'a karşı kışkırtmıştır.[56] Gittikçe topraklarını kaybeden ve iç dengesini yitiren II. Bulgar Devleti, 1277'de bir köylü ve domuz çobanı olan İvaylo adında birinin önderliğinde küçük bir ordu ile harekete geçerek Altınordu Hanlığı'nı yenilgiye uğratmış ve Tırnova'yı kuşatmıştır.[57] İvaylo'nun ordusu gittikçe artıyor ve Bizans'ı endişelendiriyordu. Hatta Çar Konstantin Tih'in öldürülmesi ile çarın ordusu da İvaylo'ya katılmıştır. 1278 yılında İvaylo (1277-1280), Konstantin'in dul eşi ile evlenerek Bulgar çarı olmuştur. İvaylo ve Çariçe Maria'nın evlenmesi ile VIII. Mihail'in tahtın yasal varislerini kışkırtma planı pusuya düşmüştü. İvaylo'nun Altınordu Hanlığı ile savaştığı bir anda, Bizans orduları Bulgaristan'a girerek III. İvan Asen'i Bulgar tahtına oturtmuşlardır. Böylece

Bulgaristan bir tarafta Altınordu Hanlığı'na karşı savaşıyan bir çarla, diğer tarafta Tırnova'da çarlık tahtına oturan başka bir çarla karşı karşıya kalmıştır. Fakat Tırnova'da Georgi Terter tarafından yapılacak darbe söylentileri, III. İvan Asen'in Tırnova'dan kaçıp Bizans'a sığınmasına sebep olmuştur. Bu arada Altınordu Hanlığı'na sığınan İvaylo öldürülmüştür. Bulgar tahtının iki başlılıktan bu şekilde kurtulması suretiyle yine Kuman asıllı[58] I. Georgi Terter (1280-1292) Bulgar çarı olmuştur.[59] I. Georgi Terter Dönemi'nde Bulgar Devleti daha da zayıf düşmüş ve boyarlar arasında bölünmüştür. Braniçevo bölgesinde Dırman ve Kudelin kardeşler, Vidin'de ise Despot Şişman hüküm sürüyordu. Balkan Dağı'nın güneyindeki bölge Smilets, Voysil ve Radoslav adındaki kardeşlerin idaresi altındaydı, Krın bölgesini de (Tunca vadisinde) Georgi Terter'in kardeşi Eltimir idare ediyordu. 1281 yılında I. Georgi Terter, Napoli kralının yardımı ile Balkanlar'da Bizans'a karşı bir ittifak kurmaya çalışmış, ancak bu teşebbüs başarılı olamamıştır. Bununla birlikte bu girişim, VIII. Mihail'in Altınordu Hanlığı'nı Bulgaristan'a karşı kıskırtmasına sebep olmuştur.

XIII. yüzyılın seksenli yıllarında Sırbistan, Makedonya'da harekete geçmiş ve Velbujd (Köstendil), Tetovo ve Üsküp bölgelerini ele geçirmiştir. Sırp istilasını, II. Bulgar Devleti'ni Bizans'la yakınlaştırmış ve Georgi Terter'in oğlu Svetoslav, Bizans'ın asil ailelerinden birinin kızı ile evlendirilmiş ve babasının iktidarına müsterek olmuştur.

Georgi Terter 1284 yılından sonra, Altınordu Hanlığı'nın hakimiyetini tanımış, 1292 yılında ise, Nogay Han'ın (1267-1299) güvenini kaybettiği için tahtan feragat etmek durumunda kalmıştır.[60] Nogay Han, Bulgar tahtına Smilets'i (1292-1298) oturtmuştur.[61] Smilets, II. Andronikos Paleologos'un (1282-1328) yeğeni ile evli olduğu için Bizans'la iyi ilişkiler sürdürmüş, ancak bundan dolayı Bulgar boyarları tarafından dışlanmış ve Smilets, 1298 yılında ölmüş ve iktidarı dul eşi ele geçirmiştir. Smilets'i kardeşleri Voysil ve Radoslav, Bulgar tahtı üzerine hak iddia etmişlerdir. Smilets'in eşi, Krın'ın hakimi Eltimir'i yanına

çekmeyi başarmış, ayrıca geleceğini sağlama bağlamak üzere Sırp kralı II. Stephan Uroş Milutin'e evlilik ve çeyiz olarak bütün Bulgaristan'ı teklif etmiştir. Ancak Bizans'ın araya girmesi sonucunda II. Stephan, II. Anronikos'un torunu ile evlenmeyi yeğlemiştir.

1297-1299 yılları arasında Altınordu Hanlığı, Nogay ve Tokta Hanların (1291-1312) taht mücadelesi ile çalkalanmıştır. Bu mücadelede 1299 yılında Nogay Han yenilmiş ve oğlu Çaka, Tuna'nın güneyine kaçmak zorunda kalmıştır.

Çaka, I. Georgi Terter'in damadı olarak Tırnova tahtı üzerinde hak iddia edebileceğini düşünerek adamları ile birlikte Bulgaristan'ın başkentine doğru hareket etmiştir. Tatar topraklarına beraberinde Smilets'den kaçıp sığınan I. Georgi Terter'in oğlu Todor Svetoslav da getirmiştir. Todor Svetoslav, Tırnova boyarlarını ikna ederek Çaka'yı tahta oturtmuştur.[62] Ancak Svetoslav (1300-1322) bir süre sonra Çaka'yı yakalatarak öldürmüştü ve yerine kendisi geçmiştir.[63] Altınordu Hanı Tokta'ya, Çaka'nın kesilmiş başını gönderen Svetoslav, karşılığında Altınordu Hanlığı'nın elinde bulunan bugünkü Besarabya topraklarını geri almıştır. Todor Svetoslav ile Bulgar Devleti yeniden kuvvetlenmeye başladı ise de, Vidin ve Krın despotlukları bağımsız olmayı sürdürmüşlerdir.[64] Tuna'nın kuzeyindeki bazı topraklar tekrar ele geçirilmiştir. 1307 yılında Bulgarlarla Bizans arasında barış imzalanmış ve bu barış on beş yıl sürmüştür. Bu dönem barış dönemi olduğu için vuku bulan olaylar hakkında Bizans kaynakları susmaktadır. 1322 yılında Todor Svetoslav'ın ölmesi ile II. Georgi Terter, tahta çıkmış, ancak 1323 yılında aniden öldüğü için Bulgar tahtına Kuman asıllı Vidin bölgesinin Despotu III. Mihail Şişman (1323-1330) geçmiştir. Boyarlar, Bizans'la hiçbir akrabalığı bulunmayan Sırplar ve Altınordu Hanlığı ile iyi ilişkiler içerisinde olan Şişman'ın Bulgar tahtına çıkmasını tercih etmişlerdir.[65] Şişman, 1322 yılında Bulgar Çarı II. Terter'in ölümü üzerine boyarlar tarafından çar ilan edilmiştir. Bulgar boyarları Mihail'in kişiliğinde ünlü Asen ailesi (anne tarafından Çar Mihail, II. İvan Asen'in torunu sayılır) ile Vidin'in despot ailesi Şişman hanedanının

birleştigini düşünüyorlardı.

III. Mihail Şişman, Balkan Yarımadasında meydana gelen siyasi ve askeri güç değişikliği sonucunda hükümdarlığı boyunca sürekli savaşmak durumunda kalmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun içine düştüğü zafiyet, III. Mihail'i ne kadar sevindiriyor ise, Sırbistan'ın güçlenmesi de o kadar endişelendiriyordu.

Tahta yeni çıkan Bulgar çarı, kısa süre önce Bizans'ın aldığı Tunca ve Karadeniz arasındaki bölgeleri ele geçirmede acele etmiştir. Bizans-Bulgar mücadelesi, 1324 yılında imzalanan barış anlaşması ile sonuçlanmış ve III. Mihail, Bizans İmparatoru III. Andronikos'un kızkardeşi ile evlenmiştir.[66] Bu anlaşma gereği Mihail Şişman, Bizans iç savaşında ilk önce III. Andronikos'u, dedesi II. Andronikos'a karşı destekledi. Fakat 1327 yılında taraf değiştirerek İstanbul'a Bulgar-Tatar karışımı bir yardımcı kuvvet yolladı.[67] Ancak 24 Mayıs 1328 yılında şehri ele geçiren III. Andronikos ile artan Sırp tehlikesine karşı tekrar ittifak yaptı.[68]

Bu tarihten itibaren Bizans ve Bulgaristan, Sırbistan'a karşı ortak mücadelede bulundular. Ancak 28 Temmuz 1330 tarihinde Velbujd'da (Köstendil) Sırp ordusu ile Bizans-Bulgar ordusu arasında Balkan milletlerinin kaderinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen bir savaş gerçekleşti.[69] İdaresini III. Stefan Deçanski ve oğlu IV. Stefan Duşan'ın yaptığı ve içinde Alman ve İspanyol ücretli askerlerin de bulunduğu 15000 kişilik Sırp ordusu,[70] liderliğini Bizans İmparatoru III. Andronikos'un ve Bulgar Çarı Mihail Şişman'ın yaptığı aynı sayıdaki ordunun buluşmasına fırsat verilmeden Bulgar ordusu Sırp'lar tarafından yok edildi.[71] Bizans imparatoru sınırlarına geri çekilmek zorunda kalırken yaralanan Bulgar Çarı Mihail Şişman öldü. Bu savaşa dair bir Sırp kroniğinde şöyle söyleniyor: "6838 (1330) yılında Çar Mihail denen İskit (Bulgar) hükümdarı Tatarlar ve Besarabyalıları ile birlikte büyük bir güçle Stefan Deçanski'nin ülkesini ele geçirmeye kalkıştı.

683 (1330) yılında Kral Deçanski, Bulgar Çarı Mihail'i Velbujd'da öldürdü." [72]

Bu savaştan sonra Sırp hakimiyeti sadece Makedonya'ya değil,

tüm Balkanlar'a yayıldı. İttifak halinde dahi Bizans ve Bulgarlar artık Sırp ordularını durduramıyordu. Deçanski, Bizans ile mücadelesinde Bulgar Devleti'ni kontrolü altında tutmak istiyordu. Bu amaçla kızkardeşi Anna'nın oğlu İvan Stefan'ı 1330 yılında Tırnova'nın tahtına getirdi.[73] Fakat Bulgaristan'daki bir grup boyarın desteğini alan Mihail Şişman'ın yeğeni İvan Aleksandır, 1331 yılının başında Bulgar devletinin başına geçti. Sırbistan'da ise Deçanski ani bir şekilde oğlu Duşan ile çatışmaya girişti. Stefan Duşan babasını hapsederek 1331 yılında tahta çıktı.[74]

Stefan Duşan babasından farklı olarak Mihail Şişman'ın yerine çar seçilen İvan Aleksandır'la barış yoluyla anlaşmak istiyordu. Aynı şekilde İvan Aleksandır da Mihail Şişman'dan farklı olarak Bizans ile değil, Stefan Duşan ile ittifak kurmayı tercih etti. Bu ittifak Duşan'ın, İvan Aleksandır'ın kızkardeşi Helena ile evlenmesiyle 1332 yılından sonra gerçekleşti. Çünkü Duşan Bizans'a karşı mücadelesinde Bulgaristan'ı rakip değil, müttefik görmek istiyordu. Bundan dolayı Duşan, Bulgaristan'ın bağımsızlığına ya da zayıflatılmasına yönelik herhangi bir harekete hiçbir zaman girişmedi.[75]

1331 yılının sonundan itibaren de Makedonya'da Sırp akınları başladı. Duşan'ın tutumundan rahatlayan İvan Aleksandır, Karadeniz kıyısında bulunan Mesemvria ve Ahyolu'nu aldığı gibi, kıyı ile Tunca ırmağı arasında kalan bölgeyi de ele geçirerek bunu Bizans'la yaptığı 1332 anlaşması ile kabul ettirdi.

1341-47 yılları arasındaki Bizans iç savaşında İvan Aleksandır, İoannes Kantakuzenos karşısında V. İoannes Paleologos'u destekledi. Bunun sonucunda Rodop sıradağlarının güneyindeki bazı şehirler ile Filibe'yi ele geçirdi.[76] Daha sonra da Bizans'a karşı Türklerle ittifak yaparak Karadeniz sahillerinde bazı kaleleri ele geçirmiştir. Takriben 1360 yılında İvan Aleksandır'ın ilk eşinden olma oğlu İvan Sratsimir'i Vidin bölgesinin idarecisi yaptı ve diğer oğlu İvan Şişman'ı Tırnova'daki tahtın varisi ilan etti. Bu paylaşım uygulamada Bulgar Devleti'nin ikiye ayrılmasına neden

oldu.

Bundan sonra Bulgar Devleti Bizans'a karşı sürekli toprak kaybetti. 1364 yılında Ahyolu Bizanslıların eline geçti. 1366 yılında bölge görüşmelerinden Bulgaristan yolu ile dönen Bizans İmparatoru V. İoannes Paleologos İvan Aleksandır tarafından Bulgar topraklarında alıkonuldu. Bundan dolayı çıkan savaşta imparatorun Latin kuzeni Amadee de Savoie, donanması ile Karadeniz sahillerine gelmiş, hem imparatoru kurtarmış, hem Mesemvria ve Süzebolu'yu bir daha Bulgaristan'ın eline geçmemek üzere Bizans topraklarına katmıştır.[77]

2 Temmuz 1365 yılında Macarlar Vidin'i ele geçirmiştir. Sratsimir, Vidin'i ancak Macarların hakimiyetini tanıdıktan ve Macar kralının vasalı olduktan sonra 1370 yılında tekrar alabildi. Macarların desteğini alan Sratsimir, Vidin'de babasından bağımsız olarak hareket etti ve kiliseyi Tırnova patrikliğinden ayırarak İstanbul patrikliğine bağladı.

Bulgaristan'ın bölünmesi sadece iki kardeşin Tırnova ve Vidin'de bağımsız hareket etmelerinden ibaret değildi. Yukarıda bahsettiğimiz XIV. yüzyılın ikinci yarısından önce başkenti Kaliakra, daha sonra da Varna olmak üzere bağımsız bir Oğuz devleti kurmuşlardır. Bu devlet önce Balık (1346-1354) ve daha sonra bölgeye adını veren Dobrotiç (1346-1354) tarafından idare edilmiştir. Dobruca Despotluğu 1365 yılından itibaren siyasi olarak Bulgaristan'dan ayrılmıştır.[78] Tıpkı Vidin Despotluğu gibi Dobruca Despotluğu da kilisesini Tırnova'dan ayırarak İstanbul Patrikhanesi'ne bağlamıştır.[79]

17 Şubat 1371'de İvan Aleksandır öldüğü zaman Bulgaristan Tırnova Çarlığı, Vidin ve Dobruca Despotluğu olarak üçe ayrılmıştı. Yani Osmanlılar bu topraklara geldiklerinde parçalanmış bir Bulgaristan'la karşılaşmışlardı.

Ayşe KAYAPINAR,

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi / Türkiye.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 2 Sayfa: 810-819

■ Dipnotlar:

[1] Petro ve Asen kardeşlerinin başlattığı bu isyanın tarihi hakkında bk. İv. Dujçev, "La date de la révolte des Asênides", *Medioevo bizantino-slavo*, c. 1, Roma 1965, s. 341-348.

[2] Petro Delyan'ın isyanı ve Bizans ordusu tarafından bastırılması ile ilgili ayrıntılı bilgi, Bizans tarihçisi Mihail Psellos'un eserinden almaktayız. Bk. Mihail Psellos'un *Kronografyası*, çev. Işın Demirkent, Ankara 1992, s. 61-65. Eski Bulgar kaynakları da bu isyana yer vermektedir. Bunun için bk. A. Miltenova-M. Kaymakamova, "The Uprising of Petar Delyan (1040-1041) in a New Old Bulgarian Source", *Byzantino-bulgarica*, VIII (1986), s. 227-240.

[3] Mihail Psellos'un *Kronografyası*, çev. Işın Demirkent, Ankara 1992, s. 65; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth, Eastern Europe 500-1453*, London 1974, s. 277-278.

[4] R. Wolff, "The 'Second Bulgarian Empire.' Its Origin and History to 1204", *Speculum*, XXIV/2 (1949), s. 179-180.

[5] V. Tıpkova-Zaimova, "Vizantiya i naseleniyeto v kraydunavskite zemi prez XI vek", *Vekove*, sayı 3 (1973), s. 31-32.

[6] 1018 yılında Bizans sınırları içerisine dahil edilen Bulgaristan topraklarında da diğer Bizans topraklarında olduğu gibi thema sistemi uygulanmıştır. İdari bakımdan Bulgaristan'da biri merkezi Üsküp olan Bulgaristan adı ile, diğeri de Silistre merkez olmak üzere Paristrion ya da Paradunavon themaları oluşturulmuştur. Bulgaristan teması eski Bulgar topraklarının güneybatı bölgelerini, Paristrion teması ise Balkan Dağları, Karadeniz ve Tuna arasındaki toprakları kapsamaktaydı. Merkezi Srem olan üçüncü bir thema, Bulgar topraklarının kuzeybatı bölgelerini içine almıştır. 1018'den önce Bizans topraklarına katılmış olan Balkan Dağının güneyindeki topraklar, Bizans'ın Trakya, Strimon, Selanik gibi themalarına bağlanmıştır. Bunun için bk. G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1986, s. 289-290; İv. Bojilov, V. Mutaftchieva, K. Kosev, St. Grınçarov, *İstoriya na Bılgariya*, Sofya 1994, s. 74-75.

- [7] Peçenekler konusunda ayrıntılı olarak bk. A. N. Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937; *The Alexiad of Anna Comnena*, transl. E. R. A. Sewier, Penguin Books, 1969, s. 212 vd.
- [8] R. Wolff, "The 'Second Bulgarian Empire.' Its Origin and History to 12041", *Speculum*, XXIV/2 (1949), s. 180.
- [9] P. Charanis, "Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler", çev. M. Delilbaşı, *Belleten*, c. XLXVIII/189-192 (1985), s. 523-535.
- [10] D. Nicol, *A Biographical Dictionary of the Byzantine Empire*, London 1991, s. 7.
- [11] İv. Dujçev, "La date de la révolte des Asênides", *Medioevo bizantino-slavo*, c. 1, Roma 1965, s. 342-343.
- [12] D. Nicol, *A Biographical Dictionary of the Byzantine Empire*, London 1991, s. 50-51.
- [13] Petro ve Asen kardeşlerin isyanına dair geniş bilgi veren Niketas Choniates'in eserinden alınan bu pasajın çevirisini Bulgarcadan yaptık. Bunun için bk. V. Zlatarsky, *İstoriya na bılgarskata dırjava prez srednite vekove*, c. II, Sofya 1970, s. 411-413. Yine bu metnin Yunanca aslı ile beraber verilen Bulgarca çevirisi için bk. *İzvori za bılgarskata istoriya*, haz. M. Voynov, V. Tıpkova-Zaimova, L. Yonçev, c. XXV/11, Sofya 1983, s. 25-26. Ayrıca karşı. Nicetae Choniatae, *Historia*, ex. rec. İmm. Bekkeri, Bonnae. 1835, s. 481-482. Bir başka Bizans tarihçisi olan Akropolites'in ve Choniates'in verdiği bilgilerin karşılaştırılması için bk. L. Mavromatis, "La formation du Deuxième royaume bulgare vue par les intellectuels byzantins", *Etudes balkaniques*, sayı 4 (1985), s. 30-38.
- [14] Ansbert, *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, ed. Chroust, Berlin 1928; Bu eserin Bulgar tarihini ilgilendiren kısımların latince aslı ile bulgarca çevirisi için bk. V. Güzelev, *İzvori za srednovekovnata istoriya na Bılgariya (VII-XV v.) v avstriyskite rıkopisni sbirki i arhivi*, c. II, Sofya 2000, s. 85-109.
- [15] Robert de Clari, *La conquête de Constantinople*, çev. P. Charlot, Paris 1939.
- [16] Villehardouin. *La conquête de Constantinople*, I-II, éd.

et trad. Par E. Faral, Paris 1973; Aynı eserin Bulgarca çevirisi için bk. Vilarduen. Zavldyavaneto na Konstantinopol, çev. ve yay. İv. Bojilov, Sofya 1985.

[17] P. Mutaftçiyev, Proizhodi na Asenevtsi, Makedonski pregled, IV/4 (1928), s. 1 vd.; İ. Dujçev, Proučvaniya virhu bilgarskoto srednovekoviye, Sofya 1943, s. 45 vd.; V. Zlatarsky, İstoriya na bilgarskata dırjava prez srednite vekove, c. II, Sofya 1970, s. 416 vdd; V. Nikolaev, Potekloto na Asenevtsi i etniçeskiyat karakter na osnovanata ot tyah dırjava, Sofya 1940; İv. Bojilov, Familiyata na Asenevtsi (1186-1460). Genealogya i prosopografya, Sofya 1994, s. 11-12; N. Banescu, "La question de Paristrion", Byzantion, VIII (1933), s. 277-308; P. Panaitescu, "Les relations bulgaro-roumains au Moyen âge", Revista Aromâneasca, I (1929), s. 9-31; N. Banescu, Un problème d'histoire médiévale. Création et caractère du second empire bulgare, Bucarest 1942.

[18] V. Zlatarsky, Potekloto na Petra i Asenya, vodaçite na vizstaniyeto v 1185 g., Spisanie na Bilgarskata Akademiya na naukite, XLV (1933), s. 8-29.

[19] L. Rasoniy, "Kuman Özel Adları", Türk Kültür Araştırmaları, 3-6 (1966-1969), s. 71-144.

[20] St. Mladenov, "Potekloto i sistav na srednobilgarskoto Belgun, pryakor na tsar Asenya I", Spisanie na Bilgarskata Akademiya na naukite, XLV/22 (1933), s. 49-66.

[21] Choaniates'in eserinde müttetik Kumanlar "SkuoaiV-Skites" olarak geçmektedir. Bunun için bk. Nicetae Choniatae, Historia, ex. rec. İmm. Bekkeri, Bonnae. 1835, s. 488; Karş. İzvori za bilgarskata istoriya, haz. M. Voynov, V. Tıpkova-Zaimova, L. Yonçev, c. XXV/11, Sofya 1983, s. 28.

[22] V. Zlatarsky, İstoriya na bilgarskata dırjava prez srednite vekove, c. II, Sofya 1970, s. 469-470.

[23] İv. Bojilov, Familiyata na Asenevtsi (1186-1460). Genealogya i prosopografya, Sofya 1994, s. 27-35.

[24] G. Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, çev. F. İşıltan, Ankara 1986, s. 375-376.

[25] İv. Bojilov, Familiyata na Asenevtsi (1186-1460). Genealogya i prosopografya, Sofya 1994, s. 20.

- [26] K. Kosev, H. Hristov, D. Angelov, A Short History of Bulgaria, Sofya 1963, s. 69.
- [27] İv. Bojilov, Familiyata na Asenevtsi (1186-1460). Genealogya i prosopografya, Sofya 1994, s. 45.
- [28] P. Mutaŋiev-V. Mutaŋieva, İstoriya na Bılgarskiya narod ot naŋenkite na oveŋkiya jivot po naŋite zemi do bılgarskoto vızrajđane, Sofya 1995, s. 226-227.
- [29] Bu mektuplardan pasajlar ve bunların değerlendirilmesi için bk. E. Georgiev, Literaturata na Vtorata bılgarska dırjava, literaturata na XIII vek, c. I, Sofya 1977, s. 20.
- [30] G. Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, ev. F. İŝiltan, Ankara 1986, s. 381.
- [31] Mora Kronięi Kaloyan'ın hem Kumanlardan hem de Türkmenlerden (Oi Tourkoum'noi) yardım aldığından bahsetmektedir. Türkmenlerle hangi Türk kavimlerinden bahsettiği anlaŝılamamakla birlikte Kaloyan'ın Selçuklu Türklerine baŝvurmuŝ olabileceği sanılıyor. Bunun için bk. Livre de la conquğte de la pnncęe de l'Amoręe. Chronique de Moręe (1204-1305), yay. J. Longnon, Paris 1911, s. 22; P. P. Kalonaros, To Chonikon tou Moreos (Mora Kronięi) (yer ve yıl verilmemiŝ), s. 45/1038-41; İv. Bojilov, Familiyata na Asenevtsi (1186-1460). Genealogya i prosopografya, Sofya 1994, s.
- [32] St. Runciman, Halı Seferleri Tarihi, c. III, ev. F. İŝiltan, Ankara 1987, s. 112.
- [33] R. L. Wolff, "The Latin Empire of Constantinople, 1204-1261", yay. Setton, A History of the Crusades, c. II, Philadelphia 1962, s. 203.
- [34] Sv. Georgiev, "Pismata na latinskiya imperator Henriha kato izvor za bılgarskata istoriya", Sbornik v pamet na Profesor Petır Nikov, Sofya 1940, s. 116-117.
- [35] Georgii Acropolitae Opera, rec. A. Heinsberg, vol. 1, Lipsiae 1903, s. 24.
- [36] İv. Bojilov, V. Mutaŋieva, K. Kosev, St. Grınçarov, İstoriya na Bılgariya, Sofya 1994, s. 86-87.
- [37] I. Demirkent, Halı Seferleri, İstanbul 1997, s. 145-163.
- [38] İv. Bojilov, V. Mutaŋieva, K. Kosev, St. Grınçarov,

İstoriya na Bılgariya, Sofya 1994, s. 242-243.

[39] Epir despotluğunun tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. D. M. Nicol, The Despotate of Epiros, Oxford 1957.

[40] V. Zlatarsky, İstoriya na bılgarskata dırjava prez srednite vekove, c. III, Sofya 1970, s. 326-334.

[41] Klokotnitsa Haskova'nın kuzeybatısında bir köydür. Türkler onu Semihçe olarak adlandırmışlardır. Bunun için bk. M. T. Acaroğlu, Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu, Ankara 1988, s. 324.

[42] P. Mutaşçiev-V. Mutaşçieva, İstoriya na Bılgarskiya narod ot naçenkite na çoveşkiya jivot po naşite zemi do bılgarskoto vızrajđane, Sofya 1995, s. 245.

[43] Bu kitabenin orijinali ve modern Bulgarcaya çevirisi için bk. V. Zlatarsky, İstoriya na bılgarskata dırjava prez srednite vekove, c. III, Sofya 1970, s. 593.

[44] P. Mutaşçiev-V. Mutaşçieva, İstoriya na Bılgarskiya narod ot naçenkite na çoveşkiya jivot po naşite zemi do bılgarskoto vızrajđane, Sofya 1995, s. 245-246.

[45] Alrınordu Hanlığı ile ilgili olarak bk. A. Yu. Yakubovskiy, Altın Ordu ve Çöküşü, çev. H. Eren, Ankara 1992; M. Kafalı, Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri, İstanbul 1976.

[46] A. N. Kurat, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara 1972, s. 123.

[47] Hr. Hristov, Bulgaria 1300, çev. St. Kostov, Sofya 1980, s. 52.

[48] İbn Bibi, El-evamirü'l-ala'ıye fi'l-umuri'l-ala'ıye (Selçuk-name), haz. M. Öztürk, Ankara 1996, 161-162.

[49] Georges Pachymères, Relations historiques, Fransızcaya. çev. ve yay. Albert Failler, c. IV, Paris 1999, s. 672.

[50] A. N. Kurat, IV-XVIII. yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara 1972, s. 67.

[51] M. T. Acaroğlu, "Gagauzların Kökeni", Belleten, c. LXIII/237 (1999), s. 457.

[52] H. İnalçık, "Rumeli", İslam Ansiklopedisi, c. 9, İstanbul 1964, s. 767.

[53] A. Manof, Gagauzlar, çev. M. T. Acaroğlu, Ankara 1940, s.

22.

[54] S. Gangloff, "Les Gagaouzes: état des recherches et bibliographie", *Turcica*, c. 30 (1998), 17.

[55] M. T. Acaroğlu, "Gagauzların Kökeni", *Belleten*, c. LXIII/237 (1999), s. 453-487.

[56] *İstoriya na Bılgariya*, c. 3, Sofya 1982, s. 276-277.

[57] P. O. Kariyşkovky, "Vosstanie İvayla", *Vizantiyskiy Vrmennik*, c. XIII (1958), s. 107-135.

[58] Georges Pachymères, *Relations historiques*, Fransızcaya. çev. Ve yay. Albert Failler, c. III, Paris 1999, s. 290.

[59] İv. Bojilov, V. Mutaftçieva, K. Kosev, St. Grınçarov, *İstoriya na Bılgariya*, Sofya 1994, s. 101-102.

[60] P. Mutaftçiev-V. Mutaftçieva, *İstoriya na Bılgarskiya narod ot naçenkite na çoveşkiya jivot po naşite zemi do bılgarskoto vızrajđane*, Sofya 1995, s. 284.

[61] A. N. Kurat, *IV-XVIII. yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletileri*, Ankara 1972, s. 129.

[62] Pl. Pavlov, "Bil li e tatarınıt Çaka bılgarski tsar?", *Istoriçesko bıdeşte*, sayı 1-2 (1999), s. 71-75.

[63] Georges Pachymères, *Relations historiques*, Fransızcaya. çev. ve yay. Albert Failler, c. III, Paris 1999, s. 292.

[64] P. Mutaftçiev-V. Mutaftçieva, *İstoriya na Bılgarskiya narod ot naçenkite na çoveşkiya jivot po naşite zemi do bılgarskoto vızrajđane*, Sofya 1995, s. 287.

[65] *İstoriya na Bılgariya*, c. 3, Sofya 1982, s. 323.

[66] P. Mutaftçiev-V. Mutaftçieva, *İstoriya na Bılgarskiya narod ot naçenkite na çoveşkiya jivot po naşite zemi do bılgarskoto vızrajđane*, Sofya 1995, s. 294-295.

[67] G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1986, s. 463.

[68] G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1986, s. 465.

[69] Jireček, k., *Istoriya na bılgarite*, Sofia, 1978, s. 342.

[70] "Velbujđ", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. III, New York-Oxford, 1991, s. 2156-2157.

[71] Jireček, k., *Istoriya na bılgarite*, Sofia, 1978, p. 343; J. Fine, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey froş the*

Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest, Michigan 1994, s. 271.

[72] L. Stoyanoviç, Stari Srpski rodoslovi i letopisi, Sremski Karlovetz 1927, s. 78-79.

[73] L. Mavrommatis, La Fondation de l'Empire serbe, le Kralj Milutin, Selanik 1978, s. 81.

[74] G. C. Soulis, The Serbs and Byzantium During the Reign of Tsar Stephen Du{an (1331-1355) and His Successors, Washington, 1984, s. 3.

[75] J. Fine, The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest, Michigan 1994, s. 274.

[76] İstoriya na Bılgariya, c. 3, Sofya, 1982, s. 340.

[77] J. Fine, The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest, Michigan 1994, s. 367-368.

[78] K. Kosev, H. Hristov, D. Angelov, A Short History of Bulgaria, Sofya 1963, s. 84.

[79] The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest, Michigan 1994, s. 367. Taryhy makalalar